

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1 : 349.6 : 341.4

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2023.31>

О. В. Бринзанська
кандидат юридичних наук
orcid.org/0009-0007-4730-8060

**ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ЯК СУБСИДІАРНЕ ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У СПРАВАХ ПРО ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ НАВКОЛИШНЬОМУ
ПРИРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩУ**

У статті висвітлено питання про практику Міжнародного суду ООН як субсидіарне джерело міжнародного кримінального права у справах про заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу.

Виділено чинники, які обумовлюють виведення питань кримінального права за межі юрисдикції Міжнародного суду ООН: 1) компетенція, згідно з якою сторонами у справі є лише держави; 2) юрисдикція, визнання обов'язковості якої нерідко супроводжуються факультативними застереженнями з метою виключення з-під його юрисдикції певних категорій справ.

Встановлено, що Міжнародний суд ООН розглянув лише декілька справ про міждержавні спори, обумовлені заподіянням шкоди навколишньому природному середовищу, проте рішення у кожній з них стало значним внеском у розвиток міжнародного права охорони навколишнього середовища. У рішенні у справах «Коста-Ріка проти Нікарагуа» та «Нікарагуа проти Коста-Ріка» екосистемні послуги визнано частиною шкоди, що підлягає відшкодуванню, включаючи як прямі, так і непрямі послуги. У рішенні у справі «Проект Габчикова-Надьямарош (Угорщина/Словаччина)» наголошено на необхідності приведення завдань економічного розвитку у відповідність із завданнями охорони навколишнього середовища. У справі «Заводи целюлози на річці Уругвай (Аргентина/Уругвай)» констатовано, що держава не зобов'язана запобігати всій значній транскордонній шкоді з огляду на принцип «належної обачності», згідно з яким держава повинна вживати звичайних стандартів догляду, що означає, що для запобігання шкоди навколишньому середовищу мають бути запроваджені достатні процедури.

Положення рішень Міжнародного суду ООН, у яких констатовано серйозні порушення держави за зобов'язаннями згідно з імперативними нормами права, що мають наслідком посилену відповідальність держави, можуть бути враховані при оцінці обставин справи про заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу та тлумаченні актів міжнародного та/або національного права.

Ключові слова: субсидіарне джерело міжнародного права, Міжнародний суд ООН, серйозні порушення держави, кримінальна відповідальність, навколишнє природне середовище, екосистемні послуги, принцип належної обачності.

Brynzanska O. V. THE PRACTICE OF THE UN INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE AS A SUBSIDIARY SOURCE OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW IN CASES OF DAMAGE TO THE NATURAL ENVIRONMENT

The article highlights the question of the practice of the UN International Court of Justice as a subsidiary source of international criminal law in cases of damage to the natural environment.

The factors that lead to the removal of criminal law issues beyond the jurisdiction of the UN International Court of Justice are defined: 1) competence, according to which only states are parties of the case; 2) jurisdiction, the recognition of which is mandatory is often accompanied by optional reservations in order to exclude certain categories of cases from its jurisdiction.

It has been established that the UN International Court of Justice considered only a few cases on interstate disputes caused by damage to the natural environment, but every judgment became a significant contribution to the development of international environmental protection law. In «Costa Rica v. Nicaragua» and «Nicaragua v. Costa Rica», ecosystem services were recognized as part of compensable damages, including both direct and indirect services. The judgment in the case «Gab ykovo-Nadyamaros Project (Hungary/Slovakia)» emphasized the need to bring the tasks of economic development into line with the tasks of environmental protection. In the «Uruguay River Pulp Mills (Argentina/Uruguay) case», it was held that the State is not required to prevent all significant transboundary harm due to the principle of «due care», according to which the State must use ordinary standards of care, which means that adequate procedures must be in place to prevent damage to the environment.

The provisions of the judgments of the UN International Court of Justice, in which serious violations of the state's obligations under the mandatory norms of law, resulting in increased responsibility of the state, can be taken into account when assessing the circumstances of the case of causing damage to the natural environment and interpreting acts of international and/or national law.

Key words: subsidiary source of international law, UN International Court of Justice, serious state violations, criminal responsibility, natural environment, ecosystem services, principle of due diligence.

Постановка проблеми. Проблеми притягнення до відповідальності за заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу держави, вчинене в рамках організованої діяльності іншої

держави, зберігають актуальність у сучасному світі. У цьому контексті можна вести мову про відповідальність двох видів: міжнародно-правову відповідальність держави, в рамках діяльності та політики якої завдається шкода навколишньому природному середовищу іншої держави, та кримінальна відповідальність осіб, які втілювали в життя зазначену державну політику або вчинили конкретні дії від імені держави, притягнення до якої може бути здійснене в межах механізму міжнародної кримінальної юстиції (наприклад, коли діяння набувають ознак воєнного злочину) або національної кримінальної юстиції (у разі вчинення конвенційних або транснаціональних злочинів). З огляду на це виникає питання про врахування при оцінці обставин справи про заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу та тлумаченні актів міжнародного та/або національного права практики Міжнародного суду ООН (далі – Суд), який, будучи міжнародною судовою інституцією, ухвалює рішення, які є субсидіарними джерелами міжнародного права (*subsidiary sources*). Це зумовлює необхідність дослідження практики Суду у справах про заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання про джерела як міжнародного права, так і міжнародного кримінального права, в тому числі субсидіарні, становили предмет досліджень С. С. Андрейченко, Н. В. Дрьоміної-Волок, Н. А. Зелінської, В. О. Іващенко, Д. О. Коваль, О. О. Нігреєвої, В. В. Попка та ін. Разом з тим практика Суду щодо застосування субсидіарних джерел міжнародного кримінального права у окремих категоріях справ висвітлена недостатньо, що повною мірою стосується і практики Суду як субсидіарного джерела міжнародного кримінального права у справах про заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу.

Метою статті є висвітлення змісту окремих рішень Суду, які можна віднести до субсидіарних джерел міжнародного кримінального права у справах про заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу.

Виклад основного матеріалу. Серед рішень міжнародних судів практика Суду займає особливе місце. І хоча з огляду на ст. 59 Статуту Суду, його рішення є обов'язковими для держав – сторін спору, Суд формує сталу практику, спираючись при ухваленні рішень на ті рішення, що були постановлені раніше, ретельно обґрунтовуючи кожен відступ від неї, що робить міжнародне право передбачуваним та послідовним [1, с. 192]. Разом з тим питання міжнародного кримінального права відображені у практиці Суду досить опосередковано, що передусім пов'язано з визначенням компетенції цієї міжнародної судової

установи. Сторонами у справі, яка розглядається Судом, є лише держави, що виключає розгляд питання про притягнення до відповідальності фізичних осіб у конкретній справі. При цьому Суд може розглядати справу лише в тому разі, якщо сторони спору висловили свою згоду на те, щоб стати стороною судового розгляду, в один із способів, визначених у ч. 1. ст. 36 Статуту Суду [2, с. 70]. По-друге, відповідно до ст. 36 Статуту Суду до його відання відносяться усі справи, які передаються сторонами та усі питання, спеціально визначені Статутом ООН або діючими договорами та конвенціями [3]. Разом з тим визнання обов'язкової юрисдикції Суду нерідко супроводжується здійсненням факультативних застережень з метою виключення з-під його юрисдикції певних категорій справ. За таких обставин питання не лише міжнародного кримінального права, а кримінального права загалом, фактично виводяться за межі юрисдикції Суду.

Навіть у тому разі, коли Суд приймає до провадження справу за заявою держави про порушення іншою державою міжнародних зобов'язань за конвенцією, яка містить положення щодо криміналізації та кримінального переслідування певних діянь, тобто які здійснюють безпосередній вплив на формування національного права, як наприклад, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, у справі не розглядаються питання кримінальної відповідальності (наприклад, справа за заявою України про застосування Міжнародної конвенції про боротьбу із фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Україна проти Російської Федерації) [4, с. 32]. З огляду на це невелика практика Суду щодо наслідків серйозних порушень зобов'язань згідно з імперативними нормами права, що мають наслідком посилену відповідальність держави, в свою чергу, обумовлює відсутність практики щодо правозастосування положень про кримінальну відповідальність осіб, які вчинили діяння, що впливають із зазначених серйозних порушень зобов'язань, в тому числі тих, що пов'язані із заподіянням шкоди навколишньому природному середовищу.

На сьогодні Суд розглянув лише декілька справ про міждержавні спори, обумовлені заподіянням шкоди навколишньому природному середовищу. У 1993 році у Суді було створено Палату з розгляду екологічних справ, яка складалась з семи членів проте жодна справа не перебувала на його розгляді, оскільки жодна держава при зверненні до Суду не зазначала про порушення зобов'язань саме у сфері екології та не заявляла про розгляд справи зазначеною палатою. З огляду на це з 2006 року склад вказаної Палати з розгляду екологічних справ у Суді не обирається [5].

Серед справ, найбільш відомих та важливих за своїм значенням для розвитку практики, у яких Міжнародний Суд ООН розглядав питання стосовно заподіяння шкоди навколишньому середовищу, відносяться:

1) справи стосовно відшкодування за шкоду навколишньому середовищу, заподіяну окремими видами прикордонної діяльності (об'єднані справи «Коста-Ріка проти Нікарагуа» та «Нікарагуа проти Коста-Ріка», рішення від 16 грудня 2010 року та від 2 лютого 2018 року). У 2010 році Коста-Ріка порушила справу у Суді проти Нікарагуа за незаконне вторгнення, окупацію та використання території Коста-Ріки, включаючи претензії щодо серйозної шкоди охоронюваним тропічним лісам і водно-болотним угіддям через побудову Нікарагуа каналу для навігаційних цілей, яка включала видалення дерев і рослинності. У відповідь Нікарагуа порушила справу проти Коста-Ріки в 2011 році, стверджуючи про порушення суверенітету Нікарагуа та серйозну шкоду навколишньому середовищу, спричинену будівництвом доріг Коста-Рікою вздовж прикордонної зони між двома країнами. У 2015 році Суд вирішив спір про суверенітет на користь Коста-Ріки, визнавши діяльність Нікарагуа незаконною згідно з міжнародним правом, що призвело до зобов'язання Судом Нікарагуа відшкодувати шкоду та вперше у практиці Суду призначити компенсаційні виплати. Важливим є те, що Суд визнав екосистемні послуги частиною шкоди, що підлягає відшкодуванню навколишньому середовищу, включаючи як прямі, так і непрямі послуги. Суд зазначив, що «шкода, завдана навколишньому середовищу, і, як наслідок, погіршення або втрата здатності навколишнього середовища забезпечувати товари та послуги, підлягає компенсації згідно з міжнародним правом», що може включати відшкодування за таке пошкодження чи втрату або плату за відновлення пошкоджене середовище [6].

2) справа «Проект Габчикова–Надьмарош (Угорщина/Словаччина)». Предметом спору було невиконання Угорщиною зобов'язань за договором із Словаччиною про будівництво греблі на Дунаї, що зумовило зміну Словаччиною плану будівництва в односторонньому порядку, що фактично передбачало зміну русла Дунаю та скорочення кількості води, що надходило в Угорщину. Суд постановив, що Угорщина та Словаччина мають у душі доброї волі обговорити ситуацію, що склалася, і вжити всіх необхідних заходів щодо забезпечення виконання цілей Договору між цими державами 1977 року; якщо сторони не домовляться про інше, має бути встановлений режим спільної експлуатації греблі, що знаходиться на території Словаччини; кожна зі сторін повинна відшкодувати іншій стороні збитки, заподіяні їй поведінкою, а врегулювання розрахунків з будівництву та ек-

сплуатації об'єктів має здійснюватися відповідно до положень вказаного вище Договору 1977 року та документів, що належать до нього. Важливим положенням рішення є те, що Суд наголосив на приведенні завдань економічного розвитку у відповідність до завдань охорони навколишнього середовища, поклавши на сторони обов'язок «по-новому» проаналізувати наслідки для довкілля експлуатації електростанції в Габчикове та знайти задовільне рішення щодо об'єму води, що пропускається старим руслом Дунаю та його обвідними каналами по обох берегах річки» [7, с.1]. Рішення у цій справі було постановлено 25 вересня 1997 року і стало першим рішенням щодо екологічного спору. Разом з тим провадження було завершено лише 18 липня 2017 року за клопотанням Словаччини, підтриманим Угорщиною, з огляду на тривалі міждержавні переговори щодо виконання рішення, що супроводжувались заявою Словаччини про винесення додаткового рішення [8].

3) Справа «Заводи целюлози на річці Уругвай (Аргентина/Уругвай)» Аргентина подала заяву про порушення провадження проти Уругваю щодо ймовірного порушення Уругваєм зобов'язань, покладених на нього відповідно до Статуту річки Уругвай – договору, підписаного двома державами 26 лютого 1975 року, з метою створення спільного механізму, необхідного для оптимального і раціонального використання тієї частини річки, яка становить їх спільний кордон. Аргентина звинуватила Уругвай у тому, що він в односторонньому порядку дозволив будівництво двох целюлозних заводів на річці Уругвай без дотримання обов'язкових процедур попереднього повідомлення та консультацій відповідно до Статуту річки Уругвай. Аргентина стверджувала, що ці млини становлять загрозу річці та її навколишньому середовищу та можуть погіршити якість води річки та завдати значної транскордонної шкоди Аргентині. У рішенні від 20 квітня 2010 року Суд зазначив, що Уругвай не повідомив Адміністративну комісію річки Уругвай про проекти та про заплановані роботи до видачі початкових екологічних дозволів, порушивши Статут річки Уругвай [9]. Також Суд наголосив, що держава не зобов'язана запобігати всій значній транскордонній шкоді, оскільки застосовується принцип «належної обачності»: держава повинна вживати звичайних стандартів догляду, що означає, що для запобігання шкоди навколишньому середовищу мають бути запроваджені достатні процедури, і ці процедури повинні і бути реалізовані державою. На думку, С. К. ван Хьюїса (Stijn Cornelis van Huis) ці положення можна тлумачити в контексті того, що «принцип «не заподій шкоди» був широко визнаний звичаєвим міжнародним екологічним правом, держава в принципі несе відповідаль-

ність за шкоду навколишньому середовищу лише в результаті своєї активної дії. Коли збитки завдають компанії, відповідальність буде покладено на державу лише тоді, коли буде доведено, що держава не діяла належно, здійснюючи свою діяльність щодо запобігання шкоди. Суд підкреслив, що «підхід до екосистемних послуг» не можна сприймати як новий стандарт, оскільки «не існує встановленого методу оцінки для компенсації екологічної шкоди згідно з міжнародним правом, і що Суд повинен брати до уваги конкретні обставини та характеристики кожної справи» [10]. На думку української дослідниці А. Самура, це рішення Суду може вважатись значним внеском у розвиток міжнародного екологічного права, зокрема, у сфері визнання процесуальних інструментів. Суд визнав важливість оцінки впливу на навколишнє середовища та необхідність співпраці сторін у сфері інформування щодо планованої діяльності і спільного збереження трансграничних водотоків [11].

Крім наведених справ, у яких Суд постановив рішення по суті, доцільним є згадати справу «Про використання гербіцидів (Еквадор/Колумбія)». 31 березня 2008 року Еквадор подав заяву про порушення справи проти Колумбії у зв'язку зі спором щодо ймовірного «повітряного розпилення [Колумбією] токсичних гербіцидів у місцях поблизу, на та через її кордон з Еквадором». Еквадор стверджував, що «розпилення вже завдало серйозної шкоди людям, посівам, тваринам і природному середовищу на еквадорській стороні кордону, і створює серйозний ризик подальшої шкоди з часом». Справа була завершена укладенням угоди між сторонами, згідно з якою сторони домовились про встановлення зони відчуження, в якій Колумбія зобов'язалась не проводити операції з повітряного обприскування, щоб запобігти трансграничному забрудненню, та вилученням справи з реєстру суду згідно з наказом від 13 вересня 2013 року [12]. Беручи до уваги відносно швидке задоволення вимог Еквадору та отримання грошової компенсації від Колумбії, це рішення дозволяє розглядати Суд як інституцію для досягнення ефективних рішень між сторонами (Д. Беннет, Університет Берклі, США (J. Bennett, University of California, Berkeley, School of Law), але при цьому окремі дослідники оцінюють укладення угоди як «втрачену можливість для міжнародного екологічного права» (Х. Маршал, Трінті-коледж, Ірландія (H. Marshall, Trinity college), враховуючи політичний контекст справи [13; 14]. Зокрема, як наголошує дослідниця, Колумбія використовувала повітряне обприскування гербіцидами з 1980-х років для знищення незаконних посівів коки, основними бенефіціарами від продажу було декілька партизанських груп, однією з яких є Революційні збройні сили Колумбії (FARC), про-

те широкомасштабна повітряна фумігація почалася в 2000 році в рамках «Плану Колумбія», щоб зупинити потік фінансів до партизанських груп, таких як FARC. При цьому, як підкреслюють Х. Маршал та Д. Рутледж (J. Rutledge), «Війна з наркотиками нерозривно пов'язана з екологічними проблемами. Це підкреслюється статтею 14(2) Конвенції ООН проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року, яка передбачає, що будь-які дії, вжиті державами для боротьби зі зростанням і культивуванням незаконних наркотичних культур, повинні «поважати основні права людини... та захист навколишнього середовища». Визначенню точної міри, до якої міжнародне право навколишнього середовища повинно бути прийнято до уваги державами, які беруть участь у заходах по боротьбі з торгівлею незаконними наркотичними культурами на їхній території, не допомагає той факт, що міжнародне право навколишнього середовища складається з «безладної колекції договорів, законодавство та загальні принципи, які розвинулися з часом» [15]. На думку Х. Маршал, у цій справі було продемонстровано протилежні між собою занепокоєння між захистом навколишнього середовища та правами людини, з одного боку, та необхідністю сприяння зусиллям держав щодо викорінення торгівлі наркотиками на їхній території, а тому справа мала потенціал, щоб нарешті «роз'яснити питання про рівень шкоди навколишньому середовищу від форм забруднення атмосфери, який може бути предметом позову згідно з міжнародним правом» і стати інструментальним прецедентом у міжнародній правовій практиці Суду. Подальший розвиток обсягу захисту через необхідність також було б передбачено рішенням у цій справі, оскільки аспект захисту Колумбії, ймовірно, включав би те, що «торгівля наркотиками та партизанська діяльність створили ситуацію необхідності, яка вимагала відповіді та виправдання їх процесуальні та матеріально-правові міжнародно-протиправні дії». Хоча той факт, що було досягнуто угоди між Еквадором і Колумбією, слід сприймати позитивно, проблема залишається в тому, що міжнародне право навколишнього середовища недостатньо регламентує протидію трансграничному забрудненню та заподіяння шкоди навколишньому середовищу. Рішення у цій справі також дало б Суду шанс визначити пріоритети міжнародного права у виборі між боротьбою з війною з наркотиками чи діями для запобігання екологічній шкоді та порушенням прав людини внаслідок трансграничного забруднення [14].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що невелика практика Суду щодо наслідків серйозних порушень зобов'язань згідно з імперативними нормами права, що мають наслідком

посилену відповідальність держави, в свою чергу обумовлює відсутність практики щодо правозастосування положень про кримінальну відповідальність осіб, які вчинили діяння, які впливають із зазначених серйозних порушень зобов'язань, в тому числі тих, що пов'язані із заподіянням шкоди навколишньому природному середовищу. Проте це не спростовує можливості посилання на неї як на субсидіарне джерело міжнародного кримінального права при встановленні ознак злочину у діянні особи, яка діяла в контексті порушення державою міжнародних зобов'язань, в рамках міжнародного або національного механізму притягнення до кримінальної відповідальності, особливої здійснення чого охоплюються перспективами подальших досліджень.

Література

1. Jalloh C. C. Subsidiary means for the determination of rules of international law. *Annex to the Report of the International Law Commission on the work of its Seventy-Second Session* (2021). United Nations. URL: <https://legal.un.org/ilc/reports/2021/english/annex.pdf>
2. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародне судочинство. Дніпро: ДДУВС. 2022. 304 с.
3. Статут Організації Об'єднаних націй: міжнародний документ від 26.06.1945. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
4. Report of the International Court of Justice 1 August 2022–31 July 2023. *International court of justice*. URL: <https://www.icj-cij.org/annual-reports>
5. ICJ. Chambers. *International court of justice*. URL: <https://www.icj-cij.org/chambers-and-committees>
6. ICJ Renders First Environmental Compensation Decision: A Summary of the Judgment. *International Union for Conservation of Nature (IUCN)*. URL: <https://www.iucn.org/news/world-commission-environmental-law/201804/icj-renders-first-environmental-compensation-decision-summary-judgment>
7. Case concerning gabc kovo-nagyvaros project (Hungary v. Slovakia) (merits) Judgment of 25 September 1997. *Summary decisions, advisory opinions and regulations International Court of Justice 1997-2002. United Nations*. 2003. URL: https://legal.un.org/icsjsummaries/documents/english/st_leg_serf1_add2.pdf
8. The Court places on record the discontinuance by Slovakia of the procedure begun by means of its Request for an additional judgment. *International Court of Justice (ICJ) Press Release No. 2017/31, 21 July 2017*. URL: <https://web.archive.org/web/20180127201856/http://www.icj-cij.org/files/case-related/92/092-20170721-PRE-01-00-EN.pdf>
9. Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina/Uruguay). Overview of the case. *International Court of Justice (ICJ)* URL: <https://www.icj-cij.org/case/135>
10. Huis S. C., van. Environmental crimes brought before ICJ and ICC tribunals: a distant prospect? *Binus University*. URL: <https://business-law.binus.ac.id/2019/11/05/environmental-crimes-brought-before-icj-and-icc-tribunals-a-distant-prospect/>
11. Самура А. Спір Аргентини і Уругвая з практики міжнародного суду оон та його роль у міжнародному праві. *Екологія, право, людина*. URL: <https://epl.org.ua/law-posts/spir-arhentyyny-i-uruhvaia-z-praktykymizhnarodnoho-sudu-oon-ta-ioho-rol-u-mizhnarodnomu-pravi/>
12. Case of Aerial Herbicide Spraying (Ecuador v. Colombia). *International Court of Justice (ICJ)* URL: <https://www.icj-cij.org/case/138>
13. Bennett J. The Role of International Courts in Environmental Justice. *Berkeley Journal of international law*. 2021. URL: <https://www.berkeleyjournalof-international-law.com/post/the-role-of-international-courts-in-environmental-justice>
14. Marshall H. A Lost Opportunity for Environmental Law. *JF Law and Politics*. URL: <https://trinitycollegelawreview.org/a-lost-opportunity-for-environmental-law/>
15. Rutledge J. Wait a Second – Is That Rain or Herbicide – The ICJ's Potential Analysis in Aerial Herbicide Spraying and an Epic Choice Between The Environment and Human Rights (2011). *Wake Forest Law Review*. № 46. URL: <https://www.wakeforestlawreview.com/2012/02/comment-wait-a-second-is-that-rain-or-herbicide-the-icjs-potential-analysis-in-aerial-herbicide-spraying-and-an-epic-choice-between-the-environment-and-human-rights/>